

4. Положення про психологічну службу системи освіти України / Наказ МОН України від 02.07.2009 р. № 616 // Офіційний вісник України від 07.08.2009 – 2009. – № 57. – с. 152.
5. Соколов Д. Ю. Сказка и сказкотерапия./ Д. Ю. Соколов. – М. : Класс, 1997. – 260 с.

Овчаренко І. В.*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

У статті висвітлено зміст, мету, завдання, напрями діяльності практичного психолога щодо психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Відповідно до Конвенції про права дитини та Конституції України кожна дитина має право на отримання освіти. Комітетом ООН з економічних, соціальних та культурних прав виділяються чотири основні характеристики права на освіту: наявність, доступність, сприйнятливість та адаптованість. Доступність означає, що держава зобов'язана забезпечити рівний доступ до освіти для всіх, незалежно від статі, віку, стану здоров'я і т.п. Сприйнятливість освіти включає в себе право обирати вид і тип освітнього закладу. Адапованість освіти означає, зокрема, що система державної освіти повинна брати до уваги інтереси й можливості дитини [1].

Реалізація права на освіту для всіх дітей, включаючи дітей з особливими освітніми потребами (ООП), неможлива без розвитку інклюзивного навчання. Останнім часом в країні активно впроваджується інклюзивна освіта, котра повинна враховувати специфіку особливостей дітей з ООП.

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання в системі освіти визначається як пріоритетний напрям в діяльності представників освітнього процесу. Ураховуючи зростання дитячої інвалідності в Україні, слід зазначити, що значна частина дітей цієї категорії навчається сьогодні в масових школах і потребує особливої уваги як педагогів, так і психологів. До процесу долучаються педагоги, практичний психолог, батьки, асистенти вчителя, соціальні педагоги, профільні спеціалісти. Тому з одного боку актуальним є питання психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти. З іншого боку психолог працює безпосередньо з дитиною, яка має особливості психофізичного розвитку, щодо збереження її здоров'я, пошуку та реалізації засобів оптимального розвитку, формування позитивної мотивації та стимулювання інтенцій до розвитку.

На рівні держави затверджено низку документів, котрі визначають запровадження інклюзивної освіти в Україні:

– Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.10

* © Овчаренко І. В.

ПСИХОЛОГІЯ

№ 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»;

– Наказ Міністерства освіти і науки від 09.12.10 № 1224 «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.11 №872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

– Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.12 №1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

– Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.07.12 №1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» [2-6].

Мета статті – розкриття основних кроків комплексного психологічного супроводу дитини в інклюзивному класі задля розвитку її пізнавальної сфери та кращої соціалізації.

Найчастіше до інклюзивної форми навчання залучаються діти з особливими освітніми потребами із затримкою психічного розвитку, з мовленнєвими вадами, з дитячим церебральним паралічем, із сенсорними порушеннями, з порушеннями поведінки та емоцій. Труднощі, які перешкоджають таким дітям успішно ввійти у навчальний процес можна згрупувати таким чином:

– труднощі, пов'язані зі зниженим інтелектуальним розвитком;

– труднощі, пов'язані з несформованістю мотивації до навчання;

– труднощі, пов'язані з недостатньою саморегуляцією;

– труднощі, пов'язані з особливостями особистісного розвитку дитини.

Тому основними завданнями психолого-педагогічного супроводу є:

– актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини;

– формування позитивних міжособистісних стосунків у дітей із порушеннями психофізичного розвитку з їхніми ровесниками у процесі внутрішньошкільної інтеграції;

– консультування батьків щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їхньої дитини тощо.

Діяльність практичного психолога має бути спрямована на досягнення загальних цілей, визначених психолого-медико-педагогічним консилиумом. Психолог формує в дитини з ООП навички взаємодії з дітьми та дорослими, розвиває комунікативні навички, проводить роботу з профілактики та корекції дезадаптованої поведінки, з корекції порушень в розвитку пізнавальної сфери і т.п. Однак усі ці заходи обов'язково погоджуються з усією командою спеціалістів та повинні бути спрямовані на рішення найбільш важливих завдань на певний період.

ПСИХОЛОГІЯ

Для забезпечення ефективності процесу супроводу, його збалансованості, комплексності, дієвості та результативності доцільними є такі кроки:

1. Ознайомлення з особою справою дитини, історією та особливостями перебігу захворювання, доцільна співбесіда з представником психолого-медико-педагогічної консультації; у разі потреби навіть з лікарями.

2. Бесіда з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю, особливостей поведінки, емоційно-вольової сфери тощо).

Важливою робота з батьками «особливої» дитини є і тому, що вони залучаються до організації корекційно-виховного процесу. Оскільки розвиток та виховання дитини з особливими потребами потребує спеціальних знань про захворювання, його наслідки, потенційні можливості дитини та подальшу соціалізацію. Батькам надаються практичні поради та рекомендації щодо вирішення повсякденних проблем, пов'язаних із вихованням.

3. Визначення індивідуальних особливостей психічного розвитку дитини. Тобто, діагностична робота має бути спрямована на вивчення:

- співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми;
- рівня розвитку пізнавальної сфери;
- особливостей емоційно-вольової сфери;
- індивідуально-типологічних особливостей;
- рівня розвитку комунікативних здібностей;
- рівня сформованості навчальної мотивації;
- темпу діяльності, утомлюваності та розумової працездатності.

З досвіду слід зауважити, що діти з фізичними вадами зазвичай мають вищу за рівнем мотивацію до навчальної діяльності, ніж діти з порушеннями емоційно-вольової сфери.

4. Проведення зустрічі з батьками й учнями класу, педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.

На цьому аспекті хотілося б зупинитись більш детально. Слід зауважити, що, залучаючи до співпраці батьків, треба мати на увазі, що не всі батьки учнів класу готові до того, що їх дитина буде навчатись з дитиною, яка наочно відрізнятиметься від середньостатистичного однолітка. Як наслідок, насмішки; рідко, але все ж таки, навіть агресія з боку дітей саме таких батьків.

Досвід свідчить, що фізичні вади викликають менше некоректної поведінки з боку однолітків, ніж порушення самоконтролю щодо поведінки та емоційно-вольової сфери (наприклад, аутичні розлади); особливо в підлітковому віці.

5. Проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою

ПСИХОЛОГІЯ

розробки індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану.

Мета та завдання такої програми залежить від конкретної особистості учня: стану здоров'я, віку, уже сформованих навичок на даний період і т. ін. Метою програми може бути: гармонізація внутрішнього світу, надання допомоги учню в повноцінному психічному та особистісному розвитку, сприяння підвищенню рівня розвитку пізнавальних психічних процесів та корекція емоційно-вольової сфери; створення позитивного емоційного настрою і вміння звільнитися від напруги, скутості; розвиток емоційної сфери, корекція тривожності, агресивності, невпевненості, імпульсивності у дітей; навчання комунікативності та невербальної поведінки; виховання співчутливості, доброзичливості, взаємодопомоги та інших позитивних рис характеру і т. п.

Завдання, наприклад, це: формування позитивних рис характеру, підвищення рівня самоконтролю емоційного стану, формування в учня віри у власні сили та можливості, розвиток самосвідомості, навчання прийомів саморелаксації, зняття психом'язового напруження, формування самостійності та впевненості, корекція пізнавальної сфери: вивчення та розвиток уваги (концентрація, стійкість, вибірковість, обсяг), процесів пам'яті (запам'ятовування, зберігання, відтворення), мислення (синтез, аналіз, узагальнення, умовиводи).

6. Проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей та формування особистості.

Корекційним заняттям належить важливе місце в психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами. Ці заняття проводяться з урахуванням особливостей розвитку дітей. Корекційна робота спрямована на формування всіх психічних процесів відповідно до особливостей віку.

Можна виокремити основні напрями корекційної роботи психолога:

- формування соціально-побутових навичок;
- формування адекватної навчальної поведінки;
- формування комунікативних навичок;
- розвиток пізнавальної сфери;
- емоційно-особистісний розвиток.

Доцільно вибирати не більше трьох напрямів роботи, аби мати можливість ефективної їх реалізації. При цьому вибір напрямку залежить від загальних завдань, поставлених групою супроводу для конкретної дитини та від розподілу функціональних обов'язків між спеціалістами.

Щодо форми корекційної роботи з конкретним учнем, то це можуть бути:

- індивідуальні заняття;
- групова (мінігрупова) робота;
- аналіз поведінки та складання поведінкового плану.

Стосовно форм та методів роботи, то це, наприклад, мо-

ПСИХОЛОГІЯ

жуть бути: окорухові вправи (розвиток взаємодії півкуль головного мозку, активізація процесу навчання); візуалізація (активізація роботи головного мозку, активізація емоційної пам'яті, відновлення емоційної рівноваги); функціональні вправи (розвиток уваги, довільності, самоконтролю); метафоричні казки (розвиток уяви, інтуїції, мислення, формування уявлень про норми поведінки та моральні цінності, активізація діяльності правої півкулі); арт-терапевтичні вправи (забезпечення психологічного комфорту, сприяння гармонійному розвитку, розвиток творчих здібностей); когнітивні вправи (розумовий, емоційний розвиток), релаксація.

7. Відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі.

Звісно, що в цьому питанні проводиться робота з усіма учнями класного колективу. Результати соціометричних даних є підставою для корегування, у разі потреби, корекційної роботи не тільки з учнем з ООП, а й з усім колективом. Це можуть бути, наприклад, бесіди, лекції, дидактичні, рольові ігри, тренінги, групові корекційні заняття, тема котрих визначається за результатами діагностичних обстежень.

8. Моніторинг рівня адаптованості та соціалізації учня.

Як і в попередньому пункті, робота практичного психолога не обмежується роботою безпосередньо з учнем з ООП. Стосовно вивчення питань соціалізації, а особливо адаптації, до діагностики залучаються, окрім учнів класу, також батьки та педагоги, зокрема в початкових класах. Такий підхід дозволяє всебічно й глибоко вивчити і визначити ті чи інші проблеми, мати цілісне уявлення про аспекти загального стану речей, а також визначити шляхи та методи подолання або профілактики негативних явищ, що гальмуватимуть соціалізацію дитини.

9. Сприяння соціальній інтеграції дитини (залучення в позакласну і, навіть, позашкільну діяльність).

Учні з особливими освітніми потребами є активними учасниками позакласної роботи, що проводиться з урахуванням психофізичних можливостей дитини і спрямована на всебічний розвиток особистості, формування позитивного соціально-психологічного статусу [7].

Робота психолога полягає у визначенні інтересів та схильностей учня, аби допомогти розкрити та розвинути потенціал дитини. Діти залучаються до позашкільної роботи відповідно до можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, з урахуванням їхніх побажань, віку, психофізичних особливостей та стану здоров'я, отримуючи при цьому потужний позитивний емоційний заряд. Вагома роль у якісному втіленні в життя вищезначених складових залежить від співпраці практичного психолога з учителем, класним керівником.

Зважаючи на те, що інклюзивна форма навчання дає необмежені можливості для експериментування і творчості кожного залученого до співпраці спеціаліста, якісний психологічний

ПСИХОЛОГІЯ

супровід є важливою складовою цього процесу. Саме від компетентності, мобільності, професіоналізму, відповідальності спеціаліста залежить успіх навчання та виховання учнів з особливими освітніми потребами.

Отже, позитивним результатом психологічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі є її включення в загальний навчальний простір й суспільне життя, тому що завдяки цьому в дітей з ООП покращуються не тільки навчальні досягнення, соціальні навички, позитивне світосприйняття, а й здоров'я; а кожна дитина – це особливий, неповторний світ, пізнати який може лише той, хто небайдужий до її долі.

Література:

1. Алехина С.В. Создание и апробация модели психолого-педагогического сопровождения инклюзивной практики / С.В. Алехина, М. М. Семаго. – М. : МГППУ, 2012. – 156 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.10 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
3. Наказ Міністерства освіти і науки від 09.12.10 № 1224 «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10>.
4. Постанова кабінету міністрів України від 15.08.11 №872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>.
5. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.12 №1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/
6. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.07.12 №1/9-529 «Про організацію психологічного супроводу в умовах інклюзивного навчання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/30376/
7. Пушкаренко В. П. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання в Тальнівській загальноосвітній школі I-II ступенів №3 / В. П. Пушкаренко, Л. В. Подлісецька, І. А. Козяр-Кміткевич [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.talne-rpmpk.ck.sch.in.ua/>